

DEMRE'DEKİ AZİZ NİKOLAOS KİLİSESİ

YILDIZ DEMİRİZ

Finike'nin batısında, Akdeniz sahiline yakın Demre (antik Myra¹, bugün resmî adı Kale bucağı) kasabasındaki Aziz Nikolaos kilisesi, Bizans sanatı tarihindeki önemli yeri dolayısıyla sık sık zikredilmekle beraber, yeterli bir şekilde incelenmiş ve yayımlanmış değildir. Bundan dolayı, tarih ve sanat bakımından ortaya çıkan bütün problemleri çözmeye çalışmaksızın yapıyı bugünkü durumu ile tanıtmayı faydalı bulduk.

I. Araştırmalar:

Burasını ilk zikredenlerden Ch. Fellows², sadece adını vermekle ve Nikolaos'un civarda en çok saygı gören aziz olduğunu söylemekle yetinir. Kısa bir süre sonra buradan geçen T. A. B. Spratt ve E. Forbes, daha geniş bilgi verir, manastırın o zamanki durumundan, kilise zemininin o günkü toprak seviyesinden 5-6 kadem (150 - 180 cm.) kadar aşağıda olduğundan ve burada yapılan ayinlerden bahseder³. Kilise hakkındaki ilk müsbet bilgiyi Ch. Texier vermektedir. Anadolu hakkındaki büyük kitabında Syon kilisesi adı altında bu yapının ilk plânını, kesitini ve süslemesinden bir detayın desenini bul-

yoruz⁴. Bu plân ve kesit, hatalı taraflarına rağmen bizim için değerlidir, çünkü daha sonra yeniden yapılcısına tamir edilen yapının eski hali hakkında fikir verir ve o zamanlar yıkık olan kısımlarını işaret eder. Texier'nin ve daha başkalarının bahsettiği oldukça geç devre ait manastır yapılarından ve şapelden bugün iz kalmamıştır. Texier'nin plânı ve verdiği bilgiler uzun süre sanat tarihi kitaplarına geçmiştir. Salzenberg, plânı ve bilgiyi aynen almakla beraber onun teklif ettiği 8.-9 yy. geç bulur ve yapının daha eski olduğunu tahmin eder⁵. Texier'nin yanlış olarak dıştan dikdörtgen plânlı gösterdiği apsinin de eğer doğru çizilmiş ise istisnai olduğunu söyler. H. Hübsch, ufak değişikliklerle Texier plânını ve ayrıca neye dayandığını bildirmedigi için hayali olarak kabul edebileceğimiz cephe restitüsyonu verir⁶. İznik'deki Koimesis kilisesi hakkındaki kitabında bu binaya oldukça geniş bir yer ayıran O. Wulff da Texier'nin malzemesinden faydalanmıştır⁷.

Nikolaos kilisesini inceleyerek tamamen yeni malzeme ile yayınlayan ikinci şahıs H. Rott olmuştur⁸. Bugüne kadar sa-

¹ Myra'nın antik devirdeki ve erken Bizans çağındaki tarihi için bk. W. Ruge, *Myra mad., Paulys-Wissowa, Real - Encyklopaedie des Classischen Altertums*, C. XVI, 1, Süt. 1083-1089.

² Ch. Fellows, *An account of discoveries in Lycia*, London 1841, s. 200; ay. müell., *Travels and researches in Asia Minor, Particularly in the province of Lycia*, London 1852, s. 360; Almancası, *Ein Ausflug nach Kleinasien und Entdeckungen in Lycien*, Leipzig 1853, s. 274 de aynı şeyler tekrarlanmıştır.

³ T. A. B. Spratt - E. Forbes, *Travels in Lycia, Milyas and the Cibyrtis*, London 1847, c. I, s. 126-130.

⁴ Ch. Texier, *Description de l'Asie Mineure*, Paris 1839-1849, c. III, s. 205-207, 138, Lev. CCXXII; Ch. Texier - R. Pullan, *Byzantine architecture*, London 1867, s. 167-170. Lev. LVIII.

⁵ W. Salzenberg, *Altchristliche Baudenkmale von Constantinopel*, Berlin 1854, s. 39, Lev. XXXIX.

⁶ Hübsch, *Monuments de l'architecture Chretienne*, Paris 1866, Lev. V/11, 12.

⁷ O. Wulff, *Die Koimesiskirche in Nicaa und ihre Mosaiken*, Strassburg, 1903, s. 76-82.

⁸ H. Rott, *Kleinasiatische Denkmaler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Leipzig 1908, s. 324-340.

nat tarihi el kitaplarına geçen plân ve resimler genel olarak Rott'dan alınmıştır⁹. Texier'nin plânına nazaran çok daha aslına sadık olan bu ikinci plân, bina o zamanlar 8 m. kadar toprağa gömülü olduğu için gene de eksik ve hatalıdır. Zamanla suların getirdiği çamurun yığılmasıyla meydana gelen bu toprak birikintisi son yıllarda kaldırılmış olduğundan 1964 ve 1965 yıllarında yapıyı oldukça etraflı şekilde incelemek imkânını bulduk. Bazı kısımları halâ toprakla kapalı olan yapının 1965 yılında görülebilen kısımlarının bir plânını çizerek o günkü durumu ile tesbite çalıştık.

II. *Geçen yüzyıldaki onarımı ve son durumu:*

Texier gördüğü sıralarda kubbesinin büyük kısmı yıkık ve bilhassa dış narthex kısmı çok harap halde olan bina ile, ithaf edildiği azizin Rusya'da fazla saygı görmesi dolayısı ile 1860 yıllarında Ruslar yakından ilgilenmiştir. 1862 yılına doğru bina Salzman adlı bir mimara tamir ettirilmiş ve etrafındaki arazinin satın alınmasına teşebbüs edilmiş ise de, bu durum Osmanlı devletini kuşkulandırmış ve istimlak edileceği ileri sürülerek bu hareket durdurulmuştur¹⁰. Tamirde ne gibi işlerin yapıldığını tam olarak söylemek şimdilik mümkün olmuyorsa da dış narthex'in tamamen yenilediği, orta mekânın üstünde Texier zamanında kısmen durmak-

ta olan kubbenin ve kasnağının tamamen kaldırılarak yerine binanın mimari hüviyetine hiç de uymayan kaburgalı çapraz tonozun inşa edildiği muhakkaktır. Binanın gömüldüğü topraktan kurtarılması yoluna gidilmemiş, toprak üstünde kalan kısma yeni bir kilise görünüşü verilerek bir de çan kulesi eklenmiş, esas mekâna bir merdivenle iniş sağlanmıştır. Rott bu restoreden sonraki durumu plânında tesbit etmiştir. Ancak, son yıllarda Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünce yaptırılan temizlik ameliyesi sonunda yapı, içine gömüldüğü balçığın büyük kısmından temizlendiğinde ne Rott'un, ne de Texier'nin göremediği bir takım mekânlar meydana çıkmıştır. Bu temizlik biz gördüğümüz sırada tamamlanmış olmadığından binaya ait başka mekânların da ortaya çıkması mümkündür. Bu yüzden çizdiğimiz plân eskilerine göre daha tamam olmakla beraber eksiksiz sayılamaz.

III. *Mimarî:*

Mimarî bakımından yapı bazı problemler gösterir. Belirli bir mimarî tipe dahil edilmesi pek mümkün olmamaktadır. Bazı sanat tarihçileri tarafından kubbeli basilika sınıfı içinde mütalea edilmekte ise de bu tipin tam bir temsilcisi sayılmaz¹¹. Kubbeli basilika ile yunan haçı tipleri arasında geçiş örnekleri olarak kabul edebileceğimiz Ankara'da Klemens, İznik'de Koimesis, Selânik'de Ayasofya ve Kasr İbni Vardan kiliseleri ile bir gruba sokulabilir¹². İlk bakışta plânı beş nefli bir kubbeli basilikayı andırır. Fakat dikkat edilirse uzunlamasına gelişmediği görülür. Binanın çekirdeğini kare şeklinde, üzeri evvelce kubbe ile örtülü olan bir mekân teşkil eder. Bu merkezî mekân dört taraftan bir haçın kollarını andıran bölümlere açılır. Ancak, haç formunu tam

⁹ J. Strzygowski, *Kleinasien ein Neuland der Kunstgeschichte*, Leipzig 1903, s. 106, 1320; F. Benoit, *Manuel d'histoire de l'art, l'architecture, l'Orient Medieval et moderne*, Paris 1912, s. 70, 73 (plan); Ch. Diehl, *Manuel d'art Byzantin*, Paris 1924 2; c. 1, s. 98-100, fig. 39, V. Schultze, *Altchristliche Städte und Landschaften*, II, *Kleinasien*, Gütersloch 1926, s. 198-202; J. Ebersolt, *Momuments d'architecture Byzantins*, Paris 1934, s. 49, s. 182 de not 192; J. A. Hamilton, *Byzantine architecture and decoration*, London s. 139; R. Krautheimer, *Early christian and Byzantine architecture*, Middlesex - Baltimore 1965, s. 202-205, fig. 80, Lev. 113 a.

¹⁰ Rott, *not 8 deki yerde*, s. 326; II. Abdülhamit tarafından yapılan bu müdahale ile ilgili dosya 1920-22 yıllarında Elmalı'dan Antalya'ya götürülürken kaybolmuştur, kşr. F. Psalty, *Saint Nicolas successeur de Neptune et Pere Noel*, T. T. O. K. *Bulleteni*, sayı 120, Ocak 1952, s. 28.

¹¹ Diehl, Ebersolt, Hamilton, *not 9 daki yerlerde*.

¹² G. Jerphanion, *Melanges d'archeologie Anatolienne*, Beyrouth 1928, s. 113-143; O. Wulff, *Die Koimesiskirche in Nicaea und ihre Mosaiken*, Strassburg 1903; Th. Schmit, *Die Koimesiskirche von Nikaia*, Berlin-Leipzig 1927; M. Kalliges, *Die Hagia Sophia von Thessalonike*, Würzburg 1935; Butler, *Early churches in Syria*, r. 139, plan 191 :

olarak görmek mümkün olmaz, zira kuzeyde ve güneyde, kubbeyi taşıyan iri payelerin aralarına birbirine kemerlerle bağlı ikişer paye yerleştirilmiştir. Doğu ve batıda haç kolunu, tonoz sayılmıyacak birer geniş kemer meydana getirir. Bu şekli ile orta mekân bir *kiborion*'u andırır. Bu kolların ve iç narthex'in üzerinde bir galeri bulunur. Üst yapı itibarıyla galeri, 19. yy. daki restoreye ait ise de, evvelce de burada bir galerinin bulunması gerekir. Nao'sun doğusunda bir de bema bölümü vardır. Yapı, doğuda her nef için dışa taşkın birer apsisle nihayete erer. Apsislerden ancak üçü içten ve dıştan görülebilmektedir. Kuzeydeki iki nefin doğu kısımları toprakla kaplı olmakla beraber, az çok güneydekilerin simetriğini teşkil ettikleri kabul edilebilir. Esas apsis dıştan üç cepheli, diğerleri yuvarlaktır. İçten ise bütün apsis yuvarlakları yarım daire değil, aşağı yukarı atnalı plânlıdır. Esas apsisin içinde bir *synthronos* yer alır. Bema'da ise sunak masasına ait kademe ve bir altar *kiborion*'una ait dört sütun mevcuttur. Texier gördüğünde bunların başlıkları da durmakta idi¹³. Ayrıca bema'yı ana mekândan ayıran korkuluğun dört sütunundan biri ve diğerlerinin ise izleri durmaktadır. Rott'un görmüş olduğu ambonun ise izi kalmamıştır. Binanın bir iç, bir de dış narthex'i vardır. Dış narthex 19. yy. daki tamirde yenilenmiş ise de esas plânının eskisine az çok sadık olması muhtemeldir. Batıda bir de atrium bulunur.

Yapının ortadaki üç nefinin narthex'ler ve atrium ile beraber az çok düzenli bir plâna sahip olmasına karşılık, diğer kısımları düzensiz ve asimetriktir. Bu bölümler bugünkü şekillerini tamir ve tadillerle almış olmalıdır. Kuzeyde Rott'un plânında görülenlerden başka iki mekân daha vardır ve bunlar bir yan nef meydana getirirler. Güneyde ise beşinci nefden sonra binanın esas bünyesi ile pek bağdaşamayan bir ek bölüm görülür. Rott'un plânında görülen küçük şapel bu kısmın üzerine inşa edilmişti ve bugün artık mev-

cut değildir. Bu ek bölüm, dışa taşkın yarım daire apsisli bir küçük şapel ile bunun batıya doğru uzantısında yer alan uzun bir mezar şapelinden ibarettir. Bu kısımda ilgi çekici bir lâhit yer almaktadır ki, bundan daha ileride bahsedeceğiz. Güneydeki bu şapelin apsisi ile diğer yan apsisler bir hizada bulunmaktadır ve bu apsisler de mezarlar ihtiva ederler. Burası kiliseye ikinci bir giriş durumundadır ve mezarların ziyareti sırasında kullanılmış olmalıdır. Zaten güneyden buraya iki tarafı sütunlu bir nevi merasim yolundan girilmektedir.

IV. Süsleme:

A — Plâstik süsleme:

Kilisede plastik süsleme olarak *in situ* kalmış pek bir şey görülmemesine karşılık yerlerde, duvar diplerinde, lâhit içlerinde muhtelif sütun başlığı, korkuluk levhası, friz vs. parçasına rastlamak mümkün olduğu gibi, bunların bir kısmı da binanın galerisinde ufak bir müze halinde toplanmıştır. Bunlardan dikkatimizi çeken birkaçından kısaca bahsetmek istiyoruz. Mimari plastik arasında en çok dikkati çekenler sütun başlıklarıdır. Bunlar arasında çoğunluğu çeşitli kalite ve tiplerde akanthus'lu başlıklar teşkil eder. Bunlardan yalnız bir tanesi neşredilmiştir¹⁴. Kautzsch bu başlığı 5. yy. ın ikinci yarısına tarihlendirmiştir. Yaprakları normal ve ince dilimli olarak iki gruba ayırabileceğimiz bu başlıkların hepsi de, benzerleri ile karşılaştırılarak 5. yy. ın 2. yarısı ile 6. yy. arasına tarihlendirilebilir¹⁵. Bu gruptaki başlıkların bir kısmı, güney yan şapele gelen sütunlu portikus kısmında, belki de ikinci defa olarak kullanılmış, diğerleri ise binanın muhtelif yerlerinde dağılık olarak durmaktadır. Tamamen ayrı tipte ilgi çekici iki küçük başlık (30 cm. yük., 27 cm. üst gen.) ise galeride muhafaza edilmektedir. Esas olarak impost başlık formunda olup birer yüzlerinde bir kuş figürü kabartma olarak işlenmiştir. Birer yüz-

¹⁴ Rott s. 33, fig. 125; R. Kautzsch, *Kapitelstudien*, Berlin-Leipzig 1936, s. 119-120, Nr. 378.

¹⁵ Kautzsch, *ay. yerde* Nr. 159, 188; 426, 431, 432.

¹³ Ch. Texier, *not 4 deki yerde* Lev. 222 (kesit).

lerinde *chrisme*, birer yüzlerinde ise haç şekli bulunur. Bu başlıklardan birinin resmi Rott tarafından neşredilmiştir¹⁶. Diğer bir küçük başlık ise herhalde bir korkuluk payesi veya başka bir tezyini gaye ile kullanılmıştı ve palmat ve yarım palmetlerle süslenmiştir¹⁷.

İlgi çekici bir korkuluk levhasından da kısaca bahsedilmeğe değer. Kareye yakın iki bölümden meydana gelen bu çok kırık levhanın sekiz parçasını yanyana getirerek kompozisyonu hakkında az çok fikir edinmek mümkün oldu. Bölümlerden birinde hasır şeklinde örülmüş bir haç ve bunun alt kısmındaki boşluklardan soldakinde çok stilize bir aslan (?), sağdakinde bir tavus kuşu bulunur. Diğer bölüm, ortada bir büyük, köşelerde dört küçük rozeti birbirine ve dış çerçeveye bağlayan ve düğümleyen, ve bu arada bir de eşkenar dörtgen meydana getiren şeritlerden ibarettir. Bu ve buna benzer kompozisyonlara korkuluk levhalarında sık sık rastlamak mümkün olmaktadır¹⁸. Rott'un fotoğrafını neşrettiği çok ilgi çekici bir korkuluk levhasını ise bulmamız kabil olmadı¹⁹. Arkad içinde haç ve hayat ağacı motifleri, veya örgü motifleri ile süslü birçok frize burada rastlamamıza karşılık Texier'nin desenini, Rott'un ise fotoğrafını verdiği frizi de göremedik²⁰.

B — Freskolar:

Binanın süsleme unsurları arasında önemli bir yeri de freskolar almaktadır. Bunlar arasında en ilgi çekici olanı muhakkak ki Bizans sanatının çok sevilen konularından biri, litürjik yemek sahnesidir. İsa burada iki defa, her seferinde küçük birer kiborion'un altında tasvir edilmiştir, ve iki taraftan yaklaşan havarilere şarap ve ekmek dağıtmaktadır²¹. Diğer

bir feskoda madalyon içinde üç aziz, mezar şapelinin bir tympanon duvarında küçük bir pencerenin solunda ayakta duran iki aziz, sağında ise bir stylites figürü dik-kati çeker. Orta mekânın güneyindeki bölümün beşik tonozunu kumaş deseni şeklinde bir fresko tamamen kaplar. Yuvarlak madalyonlardan meydana gelen kompozisyonda madalyonların içlerini ve aralarında kalan boşlukları palmet ve yarım palmetler süsler. Tam ortadaki büyük dairenin içinde ise büyük bir haç yer almıştır.

C — Döşeme mozaikleri:

Zemin mozaikleri binanın tezyinatı arasında en ilgi çekici olanlarındandır. Kilisenin bir çok yerlerinde kare veya dikdörtgen panolar halinde zemin mozaikleri bulunur. Bu mozaikler bugüne kadar hemen hemen tanıtılmamıştır. Yalnız Rott, binayı basmış olan suların çok çekildiği bir anda döşemede mozaikler bulunduğunu farkettiğinden bahseder²². Döşemeyi meydana getiren panolar belli bir düzene uyulmaksızın binanın muhtelif yerlerine serpiştirilmiştir. Ortadaki kubbeli mekân, bema, güneydeki üç yan apsisin önündeki şapelimsi mekânlar hemen tamamen mozaikle kaplı olup diğer kısımlarda da yer yer bu tezyinattan parçalar veya bunların izleri görülür. Panoların çoğu pek basit bir tertiptedir. Bunlar, dikdörtgen veya kare şeklinde bir büyük mermer veya renkli taş levhayı çeviren geometrik desenli *opus sectile* çerçevelerden ibarettir. Düz (G, H panoları) veya dikine (D, R) konmuş karelerin aralıklarına yerleştirilmiş küçük üçgenler ve kareler, eşkenar altıgenler arasına yerleştirilmiş küçük üçgenler (E), sekizgenlerin arasında yer alan küçük kareler (E), veya eşkenar dörngenlerin sıralanmasından (M, N) meydana gelmiş olan bu bordürlerin benzerlerine, daha girift kompozisyonlar gösteren pano-

¹⁶ Rott, *not. 8 deki yerde*, fig. 125.

¹⁷ Bu çeşit tezyinatı başka başlıklarda da görmek mümkün olmaktadır, kşr. Kautsch, Nr. 728, 731, 732.

¹⁸ Yunanistan'da Hosios Lukas kilisesindeki bir levhada bu kompozisyonun hemen hemen eşini görürüz. bk. J. A. Hamilton, *Not 9 daki yerde* Res. 111.

¹⁹ Rott, Fig. 128.

²⁰ Texier, *not 4 deki yerde* Lev. 222; Rott Fig. 125.

²¹ Rott, S. 338; R. M. Harrison, *Not 9 daki yerde* s. 139 da bu sahne anlatılmakta ve 1300 tarihlerine

ait olabileceği ileri sürülmektedir. Fig. 116 da ise bir deseni verilmiştir. Bu fresklerle ileride daha etraflı şekilde meşgul olmayı düşünüyoruz.

²² Rott, s. 339; *Hayat dergisi*, sayı 64 (27 Aralık 1957) de bu döşemeye ait bir renkli fotoğraf bulunmaktadır.

ların dış kısımlarında çerçeve olarak da rastlıyoruz. Gene aynı ana tertipteki iki çerçeveye ise küçük küp şeklindeki taşlar (*tesserae*) daha farklı bir hava vermektedir. Bunlardan biri dama tahtası şeklinde tertiplenmiştir (F) ve bir büyük kare taş ile çeşitli renklerde ortalama 25 küçük taş alternatif olarak yer alır. Diğerinde segman şeklinde dört taşın arasında kalan saha çeşitli renklerde küçük mozaik küpleri ile düzensiz şekilde doldurulmuştur. Bu gruptaki panolardan birinin (D) ortasındaki büyük levhada *tabula ansata* şeklinde bir yama dikkati çeker.

Daha ilgi çekici bir kompozisyon tipi de birkaç defa tekrarlanmıştır. Burada kare şeklindeki panonun ortasında, kenarlara teğet bir daire bulunur. Merkezi yekpare bir yuvarlak levha teşkil eder, etrafında konsantrik birkaç dizi teşkil eden küçük üçgenlerden bir bordür bulunur, en dıştan ise yekpare mermerden bir halka ile sınırlanır. Kare ile daire arasında kalan üçgen sahalar, çeşitli boylarda üçgenlerle doldurulmuştur (C, L, O, P panoları). Bu tipteki panoların birinde ise kompozisyon, iki ucundaki geometrik dolgularla bir dikdörtgene tamamlanmıştır. (O panosu). Bu ana şemayı birkaç bordür sınırlandırır.

Belki en güzel, fakat bugün harap durumda olan bir kompozisyon (B panosu) güneydeki üç küçük şapelimsi mekândan ortadakinin zeminini kaplamaktadır. Ortadaki büyük (takriben 120 X 120 cm.) bir kare levhayı çerçeveleyen genişçe (55 cm. kadar) bir bordürden meydana geldiği kalıntılardan anlaşılıyor. Bordür, alternatif olarak dizilmiş daire ve dörtgen levhaları birbirine bağlayan üçüz şeritlerden ibarettir. Şeritlerin iç ve dışta kalan iki tanesi yekpare beyaz mermerden, arada kalan diğeri ise küçük geometrik şekilli taşlardan. Bu kompozisyonun benzerleri İstanbulda Pantokrator Manastırı kilisesinde, Studios manastırı kilisesinde, İznik'de Koimesis kilisesinde, Yunanistan'da muhtelif kiliselerde görülür²³. Örgülü

çerçevenin ancak yarısından eksik bir kısmı durmaktadır. Orta kısım ve bordürün bozuk yerleri çeşitli boy ve şekillerde taşlarla yamanmıştır. Evvelce panonun ortasında yer aldığı boyutlarından tahmin ettiğimiz birçok yerlerinden kırık beyaz mermerden bir levha kompozisyonun doğu kısmına kaymış olarak durmaktadır. Bu taşın üç kenarında yunan harfleri ile ΩC... ΧΑΡΙ ...; ...ΥΝΑΜΙC ΕΙΤΑΕΙΑ; CΟΦΙΑΝΟΥC

ibareleri kazanmıştır. Bu yazının belki bir mezarla ilgili olabileceği düşünülebilir.

Buraya kadar bahsettiğimiz mozaiklerin *opus sectile* tekniğinde olmasına karşılık birbirinin hemen hemen eşi olan üç panoda kakma tekniği kullanılmıştır (A, I, K.) Bunların örgü motifli esas kompozisyonları beyaz, grensiz ve damarsız bir taştan (Dolomit?) yekpare bir levhanın, örgü şeritlerini teşkil eden kısımlar yüksek kalacak surette oyulması ile elde edilmiştir. Çukur kısımlar kare ve üçgen şeklinde küçük taşlarla doldurulmuştur. Bu panolardan herbiri iki ayrı kompozisyonun meydana gelir. Birincisi kare bir bölümün ortasında yer alan bir büyükçe madalyon ile köşelerde daha küçük birer yuvarlak madalyonun üçüz örgü şeritleri ile birbirine bağlanmasından meydana gelmiştir. Köşelerdeki madalyonların ikisinde yuvarlak yekpare birer taş bulunmasına karşılık, diğer ikisinde ana taş blokunun yüksek bırakılması ile elde edilmiş altı köşeli rozetler yer alır. Madalyonların aralarında kalan boşluklarda üç dilimli lotusu andıran şekiller bulunur. Bu kompozisyonun gerek zemin gerek ana şema bakımından en yakın benzerine Bursa'da Orhan Gazi türbesinde rastlıyoruz²⁴. Bu bölümün benzerlerine gerek Bizans, gerekse Kosmat işi döşemelerde sık sık rastlamak mümkün olmasına karşılık²⁵ diğer

mosaic pavements from Bithynia, Dumbarton Oaks Papers, 17, (1963) s. 373-383 de bu tipdeki döşemeler hakkında toplu bilgi ve bibliyografya bulmak mümkündür.

²⁴ S. Eyice, *not 23 deki yerde ve; Bursada Osman ve Orhan Gazi türbeleri, Vakıflar Dergisi*, V (196) s. 131-147.

²⁵ Bk. *not 23 ve 24 deki yerlere*, ayrıca N. Fıratlı, *Müze dışı arkeolojik faaliyet ve buluntular, İst. Ark.*

²³ A. H. S. Megaw, *Notes on recent work of the Byzantine Institute in Istanbul*, Dumbarton Oaks Papers, 17 (1963) s. 335-340, Fig. A, 2; S. Eyice, *Two*

bölümün benzerlerine bugüne kadar rastlamadık. Burada, ortada yuvarlak bir madalyon bulunmakta ve üçüz şeritlerden meydana gelen iki kare, 8 köşeli bir yıldız meydana getirecek şekilde içiçe girmiş bulunmaktadır. Birbirinin eşi olan her üç panoda da ana şema sağlam durumda olmakla beraber aralardaki dolguları meydana getiren küçük taşlar yer yer dökülmüştür. Yuvarlak madalyonlar da kısmen noksandır. Bu bozulmanın sebebi herhalde her yıl yağışlı mevsimde kilisenin zeminini basmakta olan sular olsa gerektir.

Mozaiklerde dikkati çeken diğer hususlar, A panosunda iki bölümün arasında yunan harfleri ile KAE yazısının oyulmuş olması, I panosunun kısmen sunak masasına zemin teşkil eden kademelerin altında kalması ve K panosunda iki bölümün arasında ayrıca bir yuvarlak madalyonun yer almasıdır. Bunlardan başka *synthronos*'un ortasında kalan yarım daire şeklindeki yerde zemin altıgen şeklinde taşlarla kaplanmış bulunmaktadır. Zemin mozaiklerinin bina içinde buldukları yerler, genel olarak Rusların yaptırdığı tamirin, hiç değilse alt yapıya tesir etmediği, binanın çekirdek kısmıdır. Diğer kısımlarda ise zemin büyük mermer levhalar ile döşenmiştir. Yalnız orta mekânda daha başka mozaik panoların evvelce bulunduğunu tahmin ettiğimiz ve halen çok bozuk olan kısımlar vardır. Mozaiklerin, 7. yy. a ait olduğunu tahmin ettiğimiz binanın esas inşası sırasında değil, bu tip mozaiklerin çok revaçta olduğu 11. yy. daki bir tamirde yapılmış olduğuna ihtimal verilebilir.

V. Lâhitler:

Aziz Nikolaos'un mezar kilisesi olarak kabul edilen bu binada, adı geçen azizin mezarı olduğu ileri sürülen güneydeki yan apsislerden birinin içindeki arkosolium mezardan başka²⁶ daha birçok mezarın da yer almış olduğu dikkati çeker.

Güneydeki yan mekânlarda nişler içinde, merkezi mekânı ayıran payelerin aralarında, birtakım lâhitler görülebileceği gibi, avluda da bir arkosolium mezar bulunmaktadır. Lâhitler arasında iki tanesi bilhassa dikkati çeker. Sidemara tipinde olan birincisi, daha önce yayınlara geçmiştir²⁷. Bu muhteşem Roma lahdi maalesef çok tahribe uğramıştır. Lâhdin kapağı üzerinde bir erkek ve bir kadın figürü basık bir *klyne* üzerinde yatar vaziyette tasvir edilmiştir. Ön cephesi çok tahrip edilmiş, kısmen bir başka Roma lahдинin, kısmen de bazı Bizans frizlerinin parçaları ile yamanmıştır. Bu tahribin hayli eski olduğu anlaşılıyor.

Daha etraflı şekilde ele almak istediğimiz diğer lâhit ise neşriyata geçmemiştir ve tamamen alışılmamış bir tiptedir. Binanın en güneyinde, sonradan eklenmiş olduğu anlaşılan şapelde bir niş içinde bulunan bu lâhdin kapağı mevcut değildir. Açıkta kalan tek cephesinde gayet kuvvetli plastik akanthus kıvrımları yer alır. Kompozisyon simetriktir. Ortada çanak şeklinde iri bir yaprak eksen teşkil eder. Buradan çıkan iki kalın dal her iki yanda ikişer helezon meydana getirir. Helezonlar ortada birer *rosace* ile sona erer. Sağ ve sol yukarı köşede dallara konmuş birer küçük kuş figüründen bilhassa soldaki çok hasar görmüştür. Aşağıda her iki yanda kıvrımların arasında kalan üçgen şeklindeki boşluklarda çok sevimli birer detay dikkati çeker. Bunlardan soldakinde iki horozun döğüşü yer alır. Birbirini takip eden horozlardan soldaki başını geriye çevirmiştir. Sağdaki bölümde ise bir kantaros'un teşkil ettiği eksenin iki yanında yer alan iki keçi, toslaşmış vaziyettedir. Lahdin aşağı kenarında, aşağıdan itibaren defne yaprakları ile kaplı bir *torus*, bir *lesbos kimation*'u ve bir kordondan ibaret friz, yukarı kenarda ise boncuk dizisi, *ion kimation*'u ve kırık olduğu için iyice anlaşılamiyan bir bordürden meydana gelen friz yer alır. Ortada eksen teşkil eden iri

Müz. Yılığ, XI-XII (1964), s. 107, 210, Lev. XXXIX, A. Orlandos, *Monuments Byzantins de Chios*, Atina 1930; E. Hutton, *The Cosmati*, Londra 1950.

²⁶ Rott, s. 336, Res. 126.

²⁷ Rott, s. 335, Res. 127; E. Peterson - F. von Luschan, *Reisen in Lykien, Milyas und Kibyrtis*, Wien 1889, s. 36.

yaprağın yukarısında, lâhdin genel havasına göre oldukça zayıf kalan bir haç görülür. Bunun evvelce orada yer alan daha iri bir motiften, belki bir yapraktan oyularak sonradan meydana getirildiğini sanıyoruz. Böylece aslında lâhdin hristiyan eseri olmayıp burada ikinci defa kullanıldığı anlaşılıyor. Lâhdin burası için yapılmadığı gösteren bir husus da bir niş içine yerleştirilmiş olduğu halde diğer yüzlerinin de kabartmalar ile süslü oluşudur. Yan cephelerden, görebildiğimiz soldakinde bir siren tasviri bulunmakta, arka cephe ile yan cephe arasında kalan köşede, yukarı kısımda bir boğa başı yer almaktadır. Arka cephenin de işlenmiş olduğu arada kalan dar boşluğu elle yoklamak suretiyle anlaşılmakta ise de bu aralığın büyük bir kısmı toprak ile dolu olduğundan kabartmanın mahiyetini anlamak mümkün olmamaktadır. Biz bir tahmin olarak burasının bir *bukranion* ile süslenmiş olduğunu ileri sürmek istiyoruz²⁸. Bu hususta daha fazla bir şey söylemek için lâhdin muvakkaten de olsa içinde bulunduğu nişten çıkarılıp incelenmesi gerekir. Yan cephenin ön kısmında aşağıda ikinci bir boğa başı bulunmaktadır. Siren ise kemerli bir yapının önünde tasvir edilmiştir. Bu durumda lâhdin politeist inancın bir eseri olduğu muhakkaktır. Esasen akanthus kıvrımlı cephenin yakın benzerlerine her ne kadar lâhitlerde rastlanmıyorsa da Roma imparatorluk devrinde mimari tezyinatta sık sık görülür. Buradaki zengin plastik karakterini ise bilhassa M. S. 1. yy. sonları ve 2. yy. başlarında almıştır²⁹. Lâhdin bu devirlere ait olup Sidemara

²⁸ Cephelerinin herbiri değişik kabartmalarla süslü lâhitlerle bu lâhit arasında benzerlik kurmak mümkündür. İstanbul Arkeoloji müzesinde Selânik'den gelme ve M. S. II. yy. a tarihlendirilen üç lâhit vardır ki bunların birer dar yüzünde Siren tasvirleri ön cephelerinde figürlü tasvirler ve arka yüzlerinde ise bir lâhite antitetik iki grifon, diğerlerinde girlandlar yer almıştır. Kşr. Mendel, *Catalogue*, c. I, Nr. 21 (Inv. 125), Nr. 23 (Inv. 511), Nr. 32 (Inv. 366).

²⁹ Bu lâhdin yakın benzerlerinden bir Vatikan'daki 4. yy. a ait Constantia lâhdi olmakla beraber (Bk. Delbrück, *Antike Porphyrwerke*, Berlin 1932, s. 219, Lev. 104) kıvrımlarında bir donukluk görülür. Diğer bir lâhit ise gene Vatikan'da Traianus devrine

tipindeki diğer lâhitte birlikte yakındaki antik harabelerden alınarak buraya getirilmiş ve ikinci defa kullanılmış olduğunu sanıyoruz.

VI. Diğer buluntular:

Binanın muhtelif yerlerinde hemen hepsinin spolie olduğu anlaşılan kitabe parçaları, ayrıca galeride de antik kitabeli parçalar bulunmaktadır. Bunların sayısı hayli fazladır ve ayrı bir inceleme konusu olabilirler. Rott'un bahsettiği ve binanın tarihlendirilmesine dayanak saydığı kitabeler bunların arasında bulunmamaktadır. Rusların yaptırdığı şapele ait kitabenin bir kopyasının Antalya müzesinde olduğu anlaşılıyor. Ancak bu kitabeleri görmemiz mümkün olmadı³⁰.

Bunlardan başka değişik teknikteki ufak bir levhayı da tesadüfen bulduk. Dikdörtgen şeklindeki (27 X 17 cm.) bu kalker levhanın üzerinde iki yanda kakma mozaikden meydana getirilmiş birer haç bulunmakta, ortada ise dikdörtgen şeklinde oyuk bir kısımda belki madeni bir levhanın veya değişik taştan bir motifin yerleştirilmesi için dört delik oyulmuş bulunmaktadır.

VII. Kilisenin tarihçesi ve Aziz Nikolaos:

İncelemekte olduğumuz kiliseye adını veren Aziz Nikolaos'un hayatı hakkında bildiklerimiz kesin şeyler olmamakla beraber genel olarak 4. yy. da güney Anadolu'da Patara'da doğduğu ve 4. yy. ın ikinci yarısında veya 5. yy. da aynı bölgede Myra'da veya Pınara'da piskoposluk yaptığı ka-

ait olması muhtemel bir eserdir. Burada iki grifon esas kompozisyonu meydana getirir. Fakat kuyrukları zengin akanthus kıvrımları ile sona ermektedir. bk. W. Amelung-G. Lippold, *Die Sculpturen des Vaticanischen Museums*, c. 1, s. 256. Mimari plastikte aynı karakterde frizler ise Caesar Forum'unda M. S. 113 de tamamlanan Venus mabedine ait parçalarda, (Bk. D. E. Strong, *Roman imperial sculpture*, London, 1961, s. 34, Res. 64-65; L. Curtius, *Das antike Rom*, Wien 1944 2, Res. 59), ve Forum Romanum'daki Flavius'lar devrine ait bir parçada (Bk. Curtius, *ay, esr. Res. 19*) karşımıza çıkar.

³⁰ Rott, s. 340; F. Psalty, *Saint Nicolas, successeur de Neptune et Pere Noel*, T. T. O. K. *Bulleteni* 120, Ocak 1952, s. 27-28.

bul edilir³¹. Azizlik mertebesine yükselmiş fakat martır olmamıştır. Denizcilerin koruyucusudur ve kültü Poseidon'unki ile paralellik gösterir. Çocukların da koruyucusudur ve Noel Baba - Santa Claus adı ile bugüne kadar yaşatılan efsaneleşmiş bir azizdir.

Ölümünden hemen sonra 5. yy. içinde Myra'da Nikolaos'a ithaf edilen bir mezar şapeli veya kilisesi yapıldığını tahmin etmek mümkün ise de bu hususta elimizde bir dayanak yoktur. 6. yy. da böyle bir binanın mevcudiyeti için ise daha kesin ipuçları mevcuttur. Kilisenin adı 565 de Archimandrit Nikolaos tarafından hazırlanan *Vita Nicolai Sionitae*'de zikredilmektedir. Ayrıca binanın muhtelif yerlerinde bulunan 5. yy. sonu ve 6. yy. başına ait başlıklar da bu hususu destekler. Mevcut binanın esasının daha geç bir tarihte, belki 7. - 8. yy. a doğru yapılmış olmasını mimarî özelliklerini göz önünde tutarak tahmin ediyoruz. Fakat bu sırada bir 6. yy. binasının çekirdek teşkil etmesi, veya sadece üst yapının da herhangi bir sebeple değiştirilmiş olması mümkündür.

Bugün sahilden hayli içerde kalmış olan Demre, o devirde sahilde bulunması dolayısı ile zaman zaman müslüman veya hristiyan kuvvetleri tarafından vurulmuş ve kilise ile Nikolaos'un mezarı bundan zarar görmüştür. Bunlardan bilhassa ikisi meşhur olmuştur. Birincisinde Halife Harun Reşid zamanında 808 yılında Rodosa yapılan bir hücumdan dönüşte Humeid ibn Majuf idaresindeki donanma Myra'yı vurur ve Nikolaos'un mezarı olduğunu

³¹ Aziz Nikolaos'un hayatı, hakkındaki kaynaklar ve onunla ilgili her çeşit bilgi için bk. G. Anrich, *Hagios Nikolaos, Der Heilige Nikolaos in der Griechischen Kirche, Texte und Untersuchungen*, Leipzig-Berlin 1913-1917, 2 cilt; mucizeleri için ayrıca bk. P. Scognamiglio, *La manna di S. Nicola nella storia, nell' arte, nella scienza*, Bari 1925; Aziz Nikolaos'a gösterilen saygının 6. yy. da hayli yaygın olduğu anlaşılıyor. Bu sırada İstanbul'da da Ayasofyanın ekleri arasında bir Nikolaos şapeli bulunuyordu. Bu şapelin 15. yy. in ilk yarısına kadar durduğu bilinir, kşr. J. Ebersolt, *Sanctuaires de Byzance*, Paris 1921, s. 10.

sanarak bir başkasını tahrip eder³². İkincisi ise 1087 yılı ilkbaharında Bari'li tüccarlar tarafından Nikolaos'un röliklerinin Bari'ye kaçırılması olayıdır³³. Ancak acele ile azizin bütün röliklerinin götürülemediği anlaşılıyor. Antalya müzesinde bugün, içinde Aziz Nikolaos'a ait olduğu söylenen bazı kemiklerin saklandığı çok daha geç devre ait bir röliker bulunmaktadır. Nikolaos'un röliklerinin Avrupa kıtasına gidişi ile kültü de batı çevrelerinde yayılmıştır.

Bu hadiseler sırasında tahribe uğrayan Demre kilisesinin 11. yy. içinde veya sonunda tamir edildiği ve genişletildiği anlaşılıyor. Zemin mozaikleri üslûp ve teknikleri ile bu hususu desteklemektedir. Freskoların ise çoğu daha geç devre ait gibi görünmektedir.

Yapı, bölgenin Türk hakimiyetine girmesinden sonra da, 20. yy. başlarına kadar manastır ve ziyaret yeri olarak kullanılmış, bu sırada bakımsızlıktan harabolmuş³⁴, zamanla suların getirdiği balçığa gömülmüştür. 1951 - 1955 yıllarında Nikolaos kilisesi Noel baba ile ilgili görülmesi dolayısı ile çok popüler olmuş, sık sık gazete sütunlarına ve turistler için hazırlanan

³² Theophanes, *Chronographia*, ed. Bonn, 332; L. Breyer, *Bilderstreit und Arabersturm in Byzanz* (Byzantinische Geschichtschreiber VI.) Graz-Wien-Köln, 1964 2, s. 147.

³³ 1204 den önce doğudan batıya kaçırılan rölikler için bk. Ch. Kohler, *Melanges pour servir a l'histoire de l'Orient latin et des Croisades*, c. I, Paris 1900; J. Armingaud, *Venis et le Bas Empire*, Paris 1868, s. 83-84, kşr. J. Ebersolt, *Sanctuaires de Byzance*, s. 111, not 5; Normanların şehri alışından birkaç yıl sonra, 1089 da Bari'de bu rölikler ile ilgili olarak bir kilise inşasına başlandı. 1105 yılına doğru tamamlanan San Nikola kilisesi Norman mimarisinin etkisini gösteren, sadelik içinde muhteşem bir yapıdır, bu bina hakkında etraflı bilgi için bk. Cardinal Bartolini, *Su l'antica basilica di San Nicola in Bari*, Roma 1882, S. Gaeta, *S. Nicola di Bari*, Napoli 1904; E. Bertaux, *L'art dans l'Italie meridionale*, Paris 1904, s. 335 vd.; Genma, *La capella delle reliquie di S. Nicola di Bari*, Bessarione, (1906) s. 317-324; Nikolaos'un röliklerinin Avrupa kıtasına gidişi ile kültü de batı çevrelerinde yayılmıştır.

³⁴ Rott burasını gördüğünde sadece bir keşiş, harap bir kulübe içinde barınmakta idi, kşr. Rott s. 324.

bütün broşürlere geçmiş ve hattâ 1955 yılında bir posta puluna konu olmuştur³⁵. Belki de bu ilginin sonucu olarak yakın yıllarda bir temizleme ameliyesi ile içine gömüldüğü balçık tabakasından kurtul-

muş olan binanın tekrar aynı duruma düşmemesi için bir drenaj sistemi meydana getirilmesi ve freskleri ile zemin mozaiklerinin daha fazla bozulmaktan korunması için tedbir alınması temenni edilir.

³⁵ Noel babanın Antalyalı olduğu hakkında kısa haberler 30-31 Ekim 1951 tarihli İstanbul gazetelerinde görüldüğü gibi, 6 ve 7 Kasım 1951 tarihli *İleri Gazetesinde* (Antalya) Osman Bahadıroğlu imzalı yazılar aynı konuyu ele almaktadır. Gene aynı mesele ile ilgili bir yazı serisi ise R. C. Ulunay, *Noel babanın mezarı ve kemikleri*, *Yeni Sabah* gazetesi, 25 Kasım-25 Aralık 1951, kiliseden, röliklerden ve mezardan da bahsetmektedir. Noel baba ve kilisesi hakkında, daha çok efsane ve hikâyelerle dolu olmakla beraber ufak bir

monografya mahiyetinde bir de kitap neşredilmiştir. Kilisenin içine ve dışına ait hayli resim de ihtiva eder: R. Miller, *In search of Santa Claus*, Ankara 1955, Noel Baba pulu ve böyle bir pulun çıkarılma gerekçesi için bk. Ali Nusret Pulhan, 1958 *Türk pulları kataloğu*, İstanbul 1958, s. 342-43; pulun tedavüle çıktığı tarihlere raslayan gazetelerde de Noel baba ile ilgili yazılar görülür, Sadun Tanju, *Noel Baba*, *Vatan gazetesi*, 24.12.1955; *Kayhan Sağlamlar*, *Antalyalı Noel Baba*, *Cumhuriyet* 26.12.1955.